

سرمایه‌گذاری و اعتبارات بانکی در تولید، تبدیل و صدور کالاهای کشاورزی

ژیلا ایران نژاد^۱

مقدمه

این مطالعه به این منظور فراهم آمده است که وضعیت کنونی سرمایه‌گذاری را از طریق منابع سیستم بانکی کشور در فرایند تولید، فراوری، نگهداری، بسته‌بندی و آماده‌سازی و در نهایت صدور کالاهای کشاورزی بررسی کند و کاستی‌ها و کمبودها را در این زمینه نشان دهد. امید است که این تلاش کوچک سرآغازی باشد برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اعتباری در بخش کشاورزی، با هدف تجاری کردن بخش و مشارکت هر چه وسیعتر بخش کشاورزی در توسعه صادرات کشور.

۱. بررسی وضعیت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی

بر پایه آخرین آمار منتشر شده در زمینه ارقام تشکیل سرمایه که به سال ۱۳۷۲ مربوط می‌شود تشکیل سرمایه ناخالص به قیمت‌های واقعی (ثابت ۱۳۶۱) برابر ۲۱۳۳/۴ میلیارد ریال بوده است. که تفکیک آن برحسب بخش‌های اقتصادی و سهم هر بخش در جدول ۱ نشان داده شده است.

---

۱. محقق و کارشناس مسائل بانکداری و اعتبارات

جدول ۱. تشکیل سرمایه به تفکیک بخشهای اقتصادی در سال ۱۳۷۲

سهم از کل (درصد)	جمع	سهم از کل (درصد)	ماشین آلات	سهم از کل (درصد)	ساختمان		
۴/۹	۱۰۴/۴	۴/۳	۳۷/۱	۵/۳	۶۷/۳	کشاورزی	
۳/۵	۷۴/۴	۲/۶	۲۲/۴	۴/۱	۵۲/۰	نفت و گاز	
۱۴/۴	۳۰۷/۵	۲۱/۲	۱۸۳/۰	۹/۸	۱۲۴/۵	صنعت	گروه
۲/۲	۴۶/۶	۲/۹	۲۵/۰	۱/۷	۲۱/۶	معادن	صنایع
۶/۴	۱۳۷/۲	۱۰/۶	۹۱/۵	۳/۶	۴۵/۷	آب و برق	ومعادن
۲/۳	۴۹/۲	۵/۷	۴۹/۲	-	-	ساختمان	
۱۴/۲	۳۰۳/۹	۲۲/۴	۱۹۳/۴	۸/۷	۱۱۰/۵	حمل و نقل	
۱/۸	۳۸/۵	۲/۴	۲۰/۷	۱/۴	۱۷/۸	ارتباطات	گروه
۲۶/۹	۵۲۷/۹	-	-	۴۵/۱	۵۷۲/۹	مستغلات	خدمات
۲۳/۴	۴۹۸/۸	۲۷/۹	۲۴۰/۹	۲۰/۳	۲۵۷/۹	سایر	
۱۰۰	۲۱۳۳/۴	۱۰۰	۸۶۳/۲	۱۰۰	۱۲۷۰/۲	جمع	

ماخذ: برآورد مقدماتی حسابهای ملی در سال ۱۳۷۳ و نتایج تفصیلی حسابهای ملی در سال ۱۳۷۳، اداره حسابهای

اقتصادی - بانک مرکزی ج.ا.ا.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مطابق ارقام جدول مزبور، تشکیل سرمایه در بخش کشاورزی در مجموع (ساختمان و ماشین آلات) برابر ۴/۹ درصد کل تشکیل سرمایه در بخشها بوده است. این رقم برای گروه صنایع و معادن ۲۵/۳ درصد^۱ و برای گروه خدمات ۴۲/۹ درصد بوده است.^۲

متأسفانه ارقام تشکیل سرمایه در حسابهای ملی به تفکیک بخش دولتی و خصوصی برآورد نمی شود و انتشار نمی یابد و براساس ارقام لایحه بودجه نیز نمی توان به برآورد دقیقی از

۱. گروه صنایع شامل صنعت، معدن، آب و برق ساختمان مربوطه میباشد.

۲. گروه خدمات شامل حمل و نقل، ارتباطات و مستغلات است.

سرمایه‌گذاری دولت در بخش دست یافت. لیکن نتایج گزارش‌های کارشناسی مختلف در این خصوص، نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری از محل منابع دولتی و اعتبارات تبصره‌های قوانین بودجه که با تضمین دولت پرداخت شده است، سهم بسیار مهمی از رقم سرمایه‌گذاری را در برمیگیرد.

هزینه‌های عمرانی دولت در فصل منابع آب، و فصل کشاورزی و منابع طبیعی، در سالهای اخیر با رشد بی‌سابقه‌ای مواجه بوده است (سالانه حدود ۳۰ درصد) که علت این افزایش عدم مشارکت بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی است (درآمدهای بخش به سایر بخش‌های دیگر و درآمد روستا به شهرها منتقل می‌شود)

براین اساس می‌توان گفت که کارایی سرمایه در بخش کشاورزی نسبت به سایر بخشها، بالا و در حال بهبود است. ضریب (ICOR) یعنی نسبت سرمایه‌گذاری به تغییرات ارزش افزوده از ۳/۱ در سال ۱۳۴۶ به ۱/۸ در سال ۱۳۶۵ و ۰/۶۸ در سال ۱۳۷۲ بهبود یافته است.^۱ (متوسط این رقم برای دوره ۱۳۶۶ - ۱۳۷۱، ۰/۹۸ است) همچنین در مقایسه با سایر بخشها میزان سرمایه مورد نیاز برای ایجاد یک واحد ارزش افزوده که در بخش کشاورزی در دوره ۵ ساله ۱۳۶۷ - ۷۱، تنها ۰/۷۲ واحد بوده است، در گروه صنایع و معادن ۱/۶۷ واحد بوده است. همچنین اشتغال یک فرد در بخش کشاورزی ۱/۳۷ میلیون ریال سرمایه‌گذاری لازم دارد، در صورتیکه این شاخص برای بخش صنعت ۲/۱۱ میلیون ریال است.^۲ با این حال در مقایسه با سایر کشورهای در حال توسعه در ایران به سرمایه‌گذاری و اعتبارات کشاورزی کمتر توجه شده است. هرچند در اقتصاد ایران به‌طور ساختاری نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص بسیار پایین است (متوسط ۱۶/۴ درصد در دوره ۱۳۶۱ - ۱۳۷۲) اما در مورد بخش کشاورزی این نسبت با توجه به اهمیت بخش و مشارکت آن در تولید ملی، تنها ۳/۹ درصد است. این وضعیت

۱. تحلیل عوامل رشد در تولید بخش کشاورزی (زراعت)

عباس ولدخانی، پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد دانشکده اقتصاد - دانشگاه تهران

اعتبارات کشاورزی و جایگاه نظام بانکی در کشاورزی ایران

مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی - زیلا ایران نژاد شهریور ۱۳۷۴

۲. چگونگی جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و داخلی برای توسعه کشاورزی ایران افخم احمدی. نشریه بزرگر

(شماره ۶۷۶)

نشان می‌دهد که در بخش کشاورزی ایران بعلت پایین بودن درآمد کشاورزان یا اساساً پس‌اندازی تشکیل نمی‌شود. و یا پس‌انداز و سرمایه به دلیل جاذبیت‌های سایر بخشها، بخصوص بخش خدمات به سمت آن بخشها روان می‌شود. که مورد اول برای واحدهای دهقانی و مورد دوم در مورد طرح‌های بزرگ کشاورزی می‌تواند مصداق داشته باشد.

۲. سیاستهای اعتباری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

مهمترین سیاستهای اعتباری بخش که همه ساله توسط بانک مرکزی تعیین و به سیستم بانکی کشور ابلاغ می‌شود. عبارتند از:

۲.۲. تعیین حداقل و حداکثر نرخ سود مورد انتظار اعتبارات در بخش کشاورزی

این نرخ برای سال ۱۳۷۴ بین ۱۳ - ۱۶ درصد تعیین شده است نرخ سود در بخش صنعت (۱۷ - ۱۹) درصد و در بخش خدمات (۲۲ - ۲۵) درصد تعیین شده است.

۱.۳. تعیین حد مجاز اعتبار برای بخش‌های مختلف اقتصادی

در این مورد نرخ رشد مانده اعتبارات هر بخش توسط بانک مرکزی تعیین می‌شود. این نرخ برای بخش کشاورزی در سال ۱۳۷۴، ۲۵ درصد بوده است. در حالی که طبق عملکرد سال ۱۳۷۳، نرخ رشد مانده (افزایش مانده) تنها ۱۵/۹ درصد بوده است علت این تفاوت عدم رغبت بانکهای تجاری به پرداخت تسهیلات در بخش است (به علت کندی گردش و نرخ پایین). در چهار ماهه اول سال ۱۳۷۴، افزایش مانده اعتبارات کشاورزی ۱۸/۷ درصد بوده است (در مقایسه با ۲۵ درصد هدف).

از دیگر مشکلات اساسی در تعیین سهم بخش کشاورزی، نحوه تعیین سیاست است که مبتنی بر افزایش نسبی مانده است. بطوریکه در جدول ۲ ملاحظه می‌گردد مانده اعتبارات بخش کشاورزی نسبت به سایر بخش در پایان سال ۱۳۷۳، کمترین است (صنعت و معدن حدود ۱/۹۴ برابر کشاورزی، ساختمان و مسکن ۱/۶ برابر کشاورزی از اعتبارات بانکها بهره‌مند شده‌اند) و با توجه به گردش سریع اعتبار در سایر بخشها بخصوص بازرگانی و خدمات

جدول ۲. وضعیت اعتبارات سیستم بانکی در بخش غیر دولتی در پایان تیرماه ۱۳۷۳ و پایان تیرماه ۱۳۷۴

میزان جذب شده (درصد)	قابل جذب تا پایان سال	انواع اعتبارات				مانده تیرماه ۱۳۷۴	مانده اسفند ۱۳۷۳	بخش کشاورزی صنعت و معدن ساختمان و مسکن بازرگانی و خدمات
		هدف	سهام افزایش در مانده تسهیلات	صنعت و مسکن	درصد افزایش			
۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
۶۴/۲	۲۲۹/۲	۲۵	۱۸/۷	۱۰/۲	۵۹۱/۸	۶۳۲۰/۴	۵۷۲۸/۶	بخش کشاورزی
۳۶/۲	۷۸۷/۹	۲۲/۵	۳۴	۳/۹	۴۳۷/۱	۱۱۵۵۳/۳	۱۱۱۰۶/۲	صنعت و معدن
۹۱/۷	۴۰۹/۶	۲۹	۲۹/۵	۷/۲	۶۵۹/۴	۹۹۹۳/۸	۹۳۳۴/۴	ساختمان و مسکن
۲۳/۴	۲۷۳/۲	۱۲/۵	۱۸/۶	۱/۵	۸۷/۴	۵۹۷۷/۵	۵۸۹۰/۱	بازرگانی و خدمات
۴۸	۱۸۹۹/۹	۱۱/۵		۷/۲	۱۷۸۵/۷	۳۲۸۲۵	۳۲۰۵۹/۲	جمع

ساخته: گزارش عملکرد بانکها در پایان اسفندماه ۱۳۷۳ و تیرماه ۱۳۷۴ - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

و صنعت و معدن (سرمایه در گردش)، میزان واقعی اعتبارات پرداختی به آنها، حتی در صورت تعیین رشد برابر، چندین برابر کشاورزی خواهد شد.

اگر بجای افزایش مانده، سهم واقعی هر یک از بخشها از مانده تسهیلات اعطایی بانکها، برای سیاستگذاری مورد توجه قرار گیرد، در این صورت براساس ارقام عملکرد سال ۱۳۷۳ و مقدماتی تیرماه ۱۳۷۴ توزیع اعتبارات بانکها به بخشها به صورت جدول ۳ خواهد بود:

جدول ۳. توزیع اعتبارات بانکها به تفکیک بخشها در سال ۱۳۷۳ و پایان تیرماه ۱۳۷۴

شرح	پایان ۱۳۷۳	تیرماه ۱۳۷۴
کشاورزی	۱۷/۹	۱۸/۷
صنعت و معدن	۳۴/۶	۳۴/۱
ساختمان و مسکن	۲۹/۱	۲۹/۵
بازرگانی و خدمات	۱۸/۴	۱۷/۷
جمع	۱۰۰	۱۰۰

چنان که ملاحظه می شود ارزش افزوده بخش کشاورزی در سال ۱۳۷۳ به قیمتهای ثابت سال ۱۳۶۹، ۲۷/۴ درصد تولید ناخالص داخلی بوده است. در حالی که تنها ۱۷/۹ درصد مانده اعتبارات سیستم بانکی به این بخش تعلق گرفته است.

یک جمع بندی از گزارش ما را به این واقعیت آشکار می رساند که:

سرمایه گذاری در بخش کشاورزی ایران ضعیف و ناکافی است و کلیه ارقام و شاخصها نشاندهنده روند نزولی و کاهشی آن، به رغم بهره بری مثبت و فزاینده، خصوصاً توسط بخش غیردولتی میباشد و با توجه به فرایند خصوصی سازی و تجاری شدن بخش، اتخاذ سیاستهای تشویقی و ترغیبی کارساز برای سوق دادن سرمایه از سایر بخشهای غیر مولد به این بخش ضروری است.

۲) اعتبارات کشاورزی از طریق منابع بانکی (بانک کشاورزی و بانکهای تجاری) به هیچ روی جوابگوی تقاضای بخش نمیشد. اعتبارات پرداختی بانک کشاورزی در سال ۱۳۷۴ به

قیمتهای واقعی (ثابت ۱۳۶۱) نسبت به سال قبل ۵/۴ درصد کاهش یافته است. در حال حاضر بموجب یک بررسی که در مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی انجام گرفته است. حتی در صورت تحقق افزایش مانده اعتبار بخش تا ۲۵ درصد در طول برنامه دوم (هدف برنامه) تنها ۱۷/۶ درصد تقاضای بالقوه بخش پاسخ داده می‌شود.^۱

حال اگر بخواهیم در حالتهای متفاوت ۳۰، ۴۰ و ۵۰ درصد از تقاضای اعتبار در بخش را از طریق سیستم بانکی جوابگو باشیم، لازم است سهم بخش کشاورزی از مانده اعتبارات بترتیب ۲۶/۸، ۳۵/۷ و ۴۴/۵ درصد تعیین شود. (در مقایسه با ۱۸/۷ درصد در تیرماه ۱۳۷۴) (۳) نحوه سیاست‌گذاری در مورد نرخ‌ها و حد مجاز اعتبار در بانک مرکزی باید مورد بازبینی مجدد قرار گیرد و ابزارها و مکانیزم‌های لازم برای تحقق اهداف به کار گرفته شود.

در سالهای اخیر هیچگاه اهداف تعیین شده در مورد نرخ رشد مانده در بخش کشاورزی به واقعیت نپیوسته است. در این خصوص لازم است، سهم اعتبارات کشاورزی از مانده کل اعتبارات بانکها به بخش غیردولتی حداقل به ۳۶/۸ درصد در طول اجرای برنامه دوم افزایش یابد که در این صورت حدود ۹۶ هزار میلیارد اعتبار در اختیار بخش قرار خواهد گرفت. این میزان جوابگوی ۴۰ درصد تقاضای بالقوه کشاورزان است (۱) همچنین توصیه میشود سهم بانکها از کل سرمایه‌گذاری در طرح متقاضی، بخصوص در تامین هزینه سرمایه‌گذاری ثابت افزایش یابد.

۳. تسهیلات اعتباری بانکها برای سرمایه‌گذاری در صنایع تبدیلی و تکمیلی

سرمایه‌گذاری ثابت دولت در صنایع غذایی و قند از سال ۱۳۶۸ بتدریج روبه کاهش نهاده است و از ۴۵۳۷ میلیون ریال در سال ۱۳۶۸ به ۳۴۸ میلیون ریال در سال ۱۳۷۳ تنزل کرده است^۲ این

۱. اعتبارات کشاورزی و جایگاه نظام بانکی در کشاورزی ایران مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی - ژیلایران نژاد ۱۳۷۴

۲. خلاصه تحولات اقتصادی کشور - بانک مرکزی ج.ا.ا. سال ۱۳۷۲

اداره بررسیهای اقتصادی و اعتبارات طرحهای عمرانی در سال ۱۳۷۴

پیوست شماره (۱) قانون بودجه سال ۱۳۷۴

توضیح: رقم سال ۱۳۷۲ بودجه مصوب سال مزبور است.

اعتبارات برای بازسازی کارخانه قند سالم آباد، نیشکر کارون، سردخانه آبادان و شیرپاستوریزه آبادان منظور شده است. با توجه به اینکه سرمایه‌گذاری در این رشته به بخش خصوصی واگذار شده است و با توجه به سیاست‌های خصوص سازی، پس از بازسازی کارخانجات دولتی، اعتبارات قابل توجهی جهت سرمایه‌گذاری در صنایع غذایی از طرف دولت، تامین نخواهد شد. و سیاست دولت در این زمینه ترغیب و تشویق بخش خصوصی و بانکهاست.

در جدول ۴ مشخصات طرحهای صنایع غذایی، داروئی کشور از لحاظ تعداد پروانه بهره برداری، میزان سرمایه‌گذاری و میزان اشتغال ملاحظه میگردد.

جدول ۴. مشخصات طرحهای صنایع غذایی و داروئی از سال ۱۳۶۹-۱۳۷۳

سال	تعداد پروانه‌های بهره‌برداری	میزان سرمایه‌گذاری (میلیون ریال)	اشتغال (نفر)
۱۳۶۹	۱۵۷	۲۶۳۱۰	۱۸۸۱
۱۳۷۰	۲۵۹	۳۷۳۴۹	۳۸۴۱
۱۳۷۱	۱۵۶	۸۰۱۲۵	۴۷۲۷
۱۳۷۲	۲۵۲	۱۶۶۶۴۰	۵۸۵۷
۱۳۷۳	۸۴۵	۷۹۸۵۳۴	۲۱۸۱۶
جمع	۱۶۶۹	۱۱۰۸۹۵۸	۳۸۱۲۲

مأخذ: گزارش عملکرد سالانه صنعت در سال ۱۳۷۳ وزارت صنایع

در این دوره جمعاً ۱۶۶۹ فقره پروانه بهره‌برداری برای کلیه طرحها صادر شده است (اعم از طرحهایی که قبلاً پروانه تاسیس، آغاز بکار موقت داشته‌اند و یا طرحهایی که با داشتن جواز تاسیس و موافقت اصولی به مرحله بهره‌برداری رسیده‌اند).

بیش از ۵۰ درصد پروانه‌ها (۸۴۵ فقره) در سال ۱۳۷۳ صادر شده است. از این تعداد ۲۱۶ فقره با سرمایه کل ۵۲۵ در ۳۲۴ میلیون ریال و اشتغال ۵۸۵۵ نفر، مربوط به طرحهایی است که موافقت اصولی داشته و به مرحله بهره‌برداری رسیده‌اند. از ۸۴۵ واحد مزبور، ۸۱۳ طرح

سرمایه‌گذاری و اعتبارات بانکی...

مصرفی و ۳۲ طرح واسطه‌ای بوده است، همچنین تعداد ۹۷۶ طرح جدید در این رشته با سرمایه ۵۴۴ میلیارد ریال دارای پیشرفت ۲۰ درصد و ۵۵۱ طرح با سرمایه ۲۹۰ میلیارد ریال، دارای پیشرفت بالای ۴۰ درصد بوده‌اند. به این ترتیب در سال ۱۳۷۳، کل رقم سرمایه‌گذاری در صنایع غذایی و دارویی کشور بالغ بر ۱۰۲۴ میلیارد ریال شده است.

جوازهای مهم تاسیس شامل طرحهای تولید آرد و آرد گندم در گیلان و تهران، نوشابه‌های غیرالکلی در سمنان، نوشابه گازدار در یزد و تهران، سردخانه مواد غذایی در سیستان و بلوچستان، همدان و هرمزگان و آب معدنی در چهارمحال و بختیاری می‌باشند که میزان سرمایه ثابت آنها جمعاً بالغ بر ۷۲ میلیارد ریال برآورد شده است.

همچنین در سال ۱۳۷۳، ۲۸ طرح تولید صنایع غذایی راه اندازی شده است که سرمایه گذاری ثابت طرحهای مزبور بالغ بر ۱۳۱ میلیارد ریال است. تفکیک طرحهای مزبور بر حسب نوع فعالیت:

جدول ۵:

اشتغال (نفر)	سرمایه ثابت میلیون ریال	جمع ظرفیت تن	تعداد طرح	
۲۳۹	۴۶۰۳	۱۱۵۰۰ (تن)	۵	کنساتره آبیوه
۲۳۲۳	۳۹۲۱۳	۷۳۰۰۰ (تن)	۵	آرد و بیسکویت و مشابه
۳۱۹	۱۶۳۳۳	۲۵۱۰۰ (تن)	۴	پنیر و مواد لبنی
۹۰	۱۳۰۰۰		۲	نوشابه
۲۰۰	۴۲۰۴	۸۰۰۰ (تن)	۳	بسته بندی خرما
۴۰	۱۵۷۶۵	۲۰۰۰۰ (تن)	۲	سردخانه
۳۰	۱۶۰۰	۶۰۰۰۰ (تن)	۱	چیپس سیبزمینی
۴۰	۳۰۰۰	۲۰ (میلیون قوطی)	۱	کنسرو گوشتی و غیرگوشتی
۳۱۴۰	۳۰۰۰۰	۱۰/۰۰۰ (تن)	۱	قند
۱۰۰۰	۱۰۰۰	۴۰۰ (تن)	۱	روغن نباتی
۱۴۸	۲۶۲۶	۱۲۰۰۰	۳	کشتارگاه طیور
۴۷۴۳	۱۳۱۳۴۴			جمع

ماخذ: آمارنامه صنایع کشور در سال ۱۳۷۳، وزارت صنایع، اداره آمار و اطلاعات.

در جدول ۶ آمار صادرات محصولات صنایع غذایی کشور در سالهای ۱۳۷۲ و ۱۳۷۳ ارائه شده است

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۶. مقایسه‌ای آمار صادرات محصولات صنایع غذایی در سال ۷۳ و ۷۲

نوع کالا	سال ۷۳		سال ۷۲		مبادل دلاری	ارزش	وزن	مبادل دلاری	وزن	ارزش
	ارزش	وزن	ارزش	وزن						
شیرینی	۱۴۳۱۳	۲۵۸۱۲	۱۴/۷	۶۶۲۷	۱۳۲۷۶	۷/۶	۱۱۵/۹	۹۴/۴	۱۱۵/۹	۳۰۹/۵
پودر لب‌شیرینی و انواع	۹۱۲۵	۱۱۰۴۳۹	۶/۱	۲۲۲۸	۲۵۳۸	۱/۵	۳۰۹/۵	۳۱۱/۳	۳۰۹/۵	۳۰۹/۵
داروهای آماده دوز	۶۸۰	۳۶۱۴	۲/۱	۹۹۴	۴۶۹۵	۲/۷	-۳۲	-۲۴	-۳۲	-۳۲
رب‌گوجه‌فرنگی	۲۸۹۵۶	۲۷۸۸۶	۱۶/۵	۱۵۷۲۲	۱۶۱۷۵	۹/۲	۸۴/۱	۷۲/۴	۸۴/۱	۸۴/۱
سایر مواد غذایی	۹۶۵۲	۱۲۸۶۳	۷/۴	۴۹۵۲	۴۸۱۰	۲/۷	۹۴/۹	۱۶۷/۴	۹۴/۹	۹۴/۹
سایر مواد غذایی	۸۵۳۳۹	۸۰۰۱۳	۴۵/۸	۲۶۸۲۴	۲۴۰۰۵	۱۹/۴	۳۱۸/۰	۱۳۵	۳۱۸/۰	۳۱۸/۰
سرکه و انواع ترشی	۲۵۵۱	۵۰۵۱	۲/۹	۱۲۳۵	۱۴۳۵	۰/۸۲	۳۶۸/۵	۲۵۱/۹	۳۶۸/۵	۳۶۸/۵
شکلات و مساند	۹۷۹۷	۲۳۵۰۸	۱۳/۵	۴۰۵۹	۱۰۵۵۷	۶/۰	۱۷۱۴/۵	۱۲۲/۶	۱۴۱/۳	۱۴۱/۳
صابون	۷۶۰۳	۹۶۹۱	۵/۵	۴۱۹	۲۷۷	۰/۲۷	۱۷۱۴/۵	۱۴۲۱	۱۷۱۴/۵	۱۷۱۴/۵
حصار پودر شیرینی بیان	۱۲۷۱	۴۲۱۴	۲/۴	۱۸۸۳	۶۱۵۹	۳/۵	-۳۲/۵	۴۱/۵	-۳۲/۵	-۳۲/۵
کنسرو و کنسرت	۱۰۷۴۱	۱۴۲۶۹	۸/۲	۲۶۸۵	۴۵۲۱	۲/۰	۴۰۰	۴۰۲	۴۰۰	۴۰۰
گلاب و سایر هوشیات	۲۸۴۲	۲۰۴۱۱	۱۱/۷	۲۹۳۲	۵۰۱۷	۲/۹	-۳	۴۰۶	-۳	-۳
جمع	۱۸۴۸۸۳	۳۳۷۷۷۱	۱۳۶/۸	۷۰۵۶۰	۱۰۲۶۸۵	۵۸/۵	۱۶۲/۰	۱۲۱/۵	۱۶۲/۰	۱۶۲/۰

منبع: برآورد گمرک ایران.

این گروه از تولیدات در سال ۱۳۷۲، ۱۲/۱ درصد و در سال ۱۳۷۳، حدود ۱۸/۳ درصد از صادرات صنعتی کشور را تشکیل داده‌اند.

با این حال تنها ۷/۹۵ درصد از ارزش افزوده گروه صنایع غذایی کشور در سال ۱۳۷۲، به خارج از کشور صادر شده و بقیه مصرف داخلی داشته است.

ارزش صادرات فرآورده‌های غذایی ایران در سال ۱۳۷۳ بالغ بر ۸۰۳ میلیون دلار بوده است. به این ترتیب صنایع غذایی کشور ۱۷ درصد صادرات فرآورده‌های غذایی را تشکیل داده است. پیش از ۸۳ درصد فرآورده‌های غذایی کشور به صورت خشکبار، انواع میوه و تره‌بار، زیره و زعفران و ... صادر شده است.

در سال ۱۳۷۴، حجم صادرات صنایع غذایی کشور ۷۲۸ میلیون دلار بوده است که نسبت به سال ۱۳۷۳، با کاهش روبه‌رو شده است.

۱.۳ نقش بانکها در ایجاد و توسعه صنایع غذایی

بانکهای تخصصی صنعت و معدن و کشاورزی و همچنین بانکهای تجاری در جهت ایجاد توسعه صنایع غذایی (تکمیلی) به پرداخت تسهیلات اعتباری و یا مشارکت در این زمینه اقدام می‌کنند.

بانک صنعت و معدن در سال ۱۳۷۴ جمماً ۹۹۶۰/۷ میلیون ریال تسهیلات بانکی در اختیار بخش صنایع غذایی نهاده است که ۱۲۲۰/۲ میلیون ریال آن در اختیار صنایع قند و الباقی در سایر رشته‌ها (به‌طو عمده کنسرو و کنسانتره) قرار گرفته است.

بانک کشاورزی نیز در سال ۱۳۷۴ از منابع داخلی خود (وامهای مستقیم) ۱۸۲ و ۳۲۹ میلیون ریال اعتبار به صنایع وابسته به کشاورزی پرداخت کرده است، این صنایع عبارتند از تولید ادوات و ماشین‌آلات و صنایع تبدیل فرآورده‌های کشاورزی، بسته‌بندی، سردخانه، انبارهای فنی و نظایر آن.

ارقام برخی از بانکهای تجاری، از جمله بانک صادرات، نشان می‌دهد که فعالیت بانکهای تجاری در این زمینه حائز اهمیت است. بانک صادرات در سال ۱۳۷۴، ۲/۳۸۷ میلیون ریال وام به صنایع تکمیلی، ۵/۲۰۰ میلیون ریال برای طرح تولید چرم و ۱۲۵۰ میلیون ریال

برای ایجاد سردخانه تسهیلات پرداخت نموده است که جمعاً بالغ بر ۳۰/۲۳۷ میلیون ریال می‌گردد.

به علت دسترس نداشتن به اطلاعات دقیق و کافی، میزان واقعی تسهیلات پرداختی سیستم بانکی کشور به صنایع تکمیلی یا تبدیلی مشخص نیست. این آمار توسط بانکها تهیه و انتشار نمی‌یابد. در بخش صنعت، اعتبارات پرداختی به صورت کلی آورده می‌شود و به زیر بخشهای مختلف تفکیک نمی‌شود.

در این قسمت به دو نکته مهم باید توجه کرد:

اول اینکه تسهیلات اعتباری پرداخت شده بانکها لزوماً در جهت ایجاد واحدهای جدید نبوده است، و در اغلب موارد برای حفظ و نگهداری و یا توسعه واحدهای موجود (متعلق به بانکها) به مصرف رسیده است. با وجود واگذاری سهام برخی از واحدهای متعلق به بانکها، در حال حاضر تعداد قابل توجهی از واحدهای فعال در این رشته، متعلق به بانکهای صنعت و معدن و کشاورزی می‌باشند که بدلائل مختلف سهام آنها به بخش خصوصی عرضه نشده است. دیگر این که بخش عمده‌ای از این تسهیلات برای مصارف جاری در اختیار طرح‌ها قرار می‌گیرد، بعنوان مثال بیش از ۴۷ درصد تسهیلات اعتباری بانک کشاورزی در سال ۱۳۷۴، به صورت جاری پرداخت شده است (۱۵۵/۰۶۶ میلیون ریال)

میزان سرمایه‌گذاری در صنایع غذایی و دارویی کشور در سال ۱۳۷۳، که کلاً از محل منابع تبصره ۵۰ تامین مالی شده است، بالغ بر ۲۵۲ میلیارد ریال بوده است که معادل ۲۷/۵ درصد سرمایه‌گذاری در بخش صنعت است.

شاخص دیگر، سهم مواد غذایی در صادرات فرآورده‌های کشاورزی است که این رقم در سال ۱۳۷۳، حدود ۱۷ درصد بوده است. و شاخص مهم دیگری که از آن باید در جهت تعیین سیاستهای اعتباری سیستم بانکی استفاده کرد میزان اعتبارات جذب شده در طرحهای صنایع غذایی و دارویی است. براساس برآورد در سال ۱۳۷۳ از مجموع ۲۵۲ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری در طرحهای موصوف ۱۵۱/۳ میلیارد ریال (۶۰ درصد) توسط سیستم بانکی تامین و پرداخت شده است.

بخش ۴. سرمایه‌گذاری‌ها و اعتبارات برای صدور کالاهای کشاورزی

از آن‌جا که ایران تاکنون به‌طور عمده کشوری واردات مدار (Import Oriented) بوده است می‌توان گفت که زیرساختها و فرهنگ صادرات، در کشور نهادی نبوده و به نحو کارآمدی شکل نگرفته است. درحالی که سرانه صادرات جهانی ۶۴۰ دلار می‌باشد، سرانه صادرات (غیرنفتی) ایران حدود ۶۰ دلار است.^۱

ضرورت ایجاد شبکه‌های ارتباطی و حمل و نقل، انبار، سردخانه و پایانه‌ها و وسائل نقلیه مجهز و خدمات گمرکی و بازاریابی و غیره که از زمره امور غیرقابل انکار است مورد بحث قرار نمی‌گیرد.

آنچه به موضوع مقاله ارتباط دارد، خدمات بانکی و بیمه است که به اختصار به آن می‌پردازیم.

اولین نهاد دولتی که در جهت توسعه و حمایت از صادرات تشکیل شد، مرکز توسعه صادرات ایران بود. در سال ۱۳۴۸، بانک مرکزی به پیشنهاد مرکز توسعه صادرات، آئین‌نامه خاصی برای اعطای تسهیلات صادراتی به شبکه بانکی کشور ابلاغ کرد. که بموجب آن مقرر شد وامهای صادراتی با نرخ بهره ۴ درصد در اختیار صادرکنندگان قرار گیرد و بانک مرکزی ۲ درصد از بهره را تعهد و تقبل کند. باین ترتیب در مقایسه با نرخهای بهره در سایر بخشها (که حدود ۱۲ درصد بود) صادرکنندگان توانستند از نرخهای بهره ارزان بهره‌مند شوند و بانکهای تجاری حدود ۲۰ درصد صادرات کشور را تحت پوشش اعتباری خود قرار دادند.

در دهه ۵۰ (۱۳۵۳ به بعد) به علت افزایش درآمدهای ارزی، فعالیت سایر بخشها (واردات، مسکن) رونق گرفت و شبکه بانکی ترجیح داد منابع اعتباری خود را با نرخهای بالاتر در اختیار سایر بخشها قرار دهد. در سالهای اولیه بعد از انقلاب با تغییر نظام بانکی و آئین‌نامه‌ها و روشهای جدید اعطای اعتبار، آئین‌نامه اعطای تسهیلات صادراتی به فراموشی سپرده شد. و سیستم بانکی کشور به سبب مشکلات فراوان و جذاب نبودن بخش صادرات، از اعطای تسهیلات به صادرکنندگانی که توان بالقوه صادرات را داشتند استقبالی نمود.

بانک توسعه صادرات براساس مصوبه ۱۳۷۰/۴/۱۹ مجمع عمومی بانکها و باهدف

۱. ماخذ: مجله پیام صادرات شماره ۳۰ فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۵

فراهم آوردن امکانات لازم جهت گسترش صادرات غیرنفتی و مبادلات اقتصادی با دیگر کشورها تاسیس شد و فعالیت عملی خود را در سال ۱۳۷۱ (با تاخیر بسیار پس از ادغام بانکها و تصویب قانون جدید بانکداری) آغاز کرد. مهمترین عرصه فعالیت این بانک در زمینه‌های اعطای تسهیلات اعتباری به صادرکنندگان، عاملیت، اجرا و بررسی و تایید قراردادهای بیع متقابل (Buyback) عاملیت، اجرای قراردادها و تفاهنامه‌های اعتباری منعقد شده بین جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورها، احراز نمایندگی بانک توسعه اسلامی در صندوق تامین مالی بلند مدت تجاری، و گسترش شبکه کارگزاری و شعبات بانک می‌باشد.

نکته مهم، انواع تسهیلاتی است که بانک می‌تواند در اختیار صادرکنندگان قرار دهد. این تسهیلات از این قرارند:

۱. اعطای تسهیلات اعتباری برای خرید، جمع‌آوری، فرآوری، بسته‌بندی و سایر هزینه‌های قبل از صادرات.

۲. تامین منابع لازم برای خرید کالاهای سرمایه‌ای صنعتی به منظور تولید فرآورده‌های صادراتی.

۳. تامین منابع لازم برای صادرکنندگانی که برای وارد کردن مواد اولیه و ماشین‌آلات مورد نیاز خود احتیاج به منابع مالی دارند و قادرند با تولید، صدور و فروش کالاهای صادراتی خود ارز به دست آورند.

۴. صدور ضمانت‌نامه برای شرکتهایی که در جهت صادرات فعالیت دارند از جمله ضمانت‌نامه شرکت در مناقصه و حسن انجام کار برای شرکتهای حمل و نقل و خدمات مهندسی.

۵. تجهیز منابع مالی ناوگانهای حمل و نقل زمینی و دریایی، ترانزیت، تخلیه و بارگیری و یا صادرات مجدد.

۶. مشارکت در ایجاد ترمینال‌های فرآوری کالا.

۷. فعالیت و مشارکت در پروژه‌های مربوط به صادرات در مناطق آزاد کشور.

اطلاعات موجود نشان می‌دهد که اعتبارات بانک در سال ۱۳۷۴، نسبت بسال ۱۳۷۳، حدود ۳ درصد کاهش یافته است. سهم کالاهای کشاورزی از اعتبارات بانک در سال ۱۳۷۴

۲۲/۸ درصد کل است که در سال ۱۳۷۳ حدود ۲۹ درصد بوده است (۶ درصد کاهش یافته است). کالاهای صنعتی در سال ۱۳۷۳ بیش از ۵۰ درصد اعتبارات بانک را دریافت کرده‌اند. این درحالی است که کالاهای کشاورزی حدود ۲۲ درصد از صادرات غیرنفتی و کالاهای صنعتی ۲۶ درصد از صادرات غیرنفتی را در سال ۱۳۷۳ تشکیل داده‌اند^۱

۱.۴. مقررات حاکم بر اعتبارات صادراتی

بموجب مقررات بانک مرکزی ج.ا.ا. کلیه بانکها می‌توانند به طرق زیر تسهیلات اعتباری در اختیار متقاضیان قرار دهند:

الف. اعطاء تسهیلات قبل از صدور به منظور تهیه و تدارک و یا تولید کالاهای صادراتی و خدمات فنی و مهندسی.

ب. اعطای تسهیلات بعد از صدور کالا و خدمات فنی و مهندسی.

ج. اعتبار به کشورهای خریدار یا خریداران کالاهای صادراتی و خدمات فنی و مهندسی از کشور در چارچوب مصوبات و یا موافقت نامه‌های تجاری.

حداکثر تسهیلات قبل از صدور که از طریق مشارکت مدنی انجام میشود. ۶۰ درصد ارزش ریالی کالا یا خدمات است و در صورت عدم صدور مشمول نرخ بخش خدمات و بازرگانی خواهد شد (از ۱۸ درصد به ۲۵ درصد افزایش خواهد یافت).

در مورد صادرکنندگانی که از طریق گشایش اعتبار اسنادی غیر قابل برگشت مبادرت به صدور می‌نمایند، این حداکثر میتواند تا ۹۰ درصد افزایش یابد.

مدت بازپرداخت تسهیلات بشرح زیر است:

محصولات کشاورزی	۶ ماه
فرش دستیاف و صنایع دستی	۹ ماه
کالاهای صنعتی مصرفی	۹ ماه
کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای	۱۲ ماه
خدمات فنی و مهندسی	۱۸ ماه

۱. آمار عملکرد صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۷۳ - گمرک ایران

چنانکه ملاحظه میشود مدت تسهیلات در مورد محصولات کشاورزی از سایر موارد کمتر است که به زیان صادرکنندگان این بخش می‌باشد. بخصوص که پروسه طولانی اخذ وام برای صادرکنندگان اغلب بین ۳ الی ۴ ماه می‌باشد و تضمین‌های لازم نیز باید به بانک سپرده شود. بانکها می‌توانند تضمین‌نامه صندوق ضمانت صادرات و شرکتهای بیمه را بعنوان بخشی از وثیقه قبول کنند، لیکن نرخ کارمزد شرکتهای مزبور نیز در واقع به نرخ وام آنها اضافه میشود (در حال حاضر این نرخ ۵ درصد است)

همچنین برای اخذ تعهد ارزی باید ۳۰ الی ۴۰ درصد سپرده نقدی داشته باشند، و بقیه را به صورت چک و سفته به بانک تضمین بدهند. البته در صورتی که وثیقه ملکی بگذارند، از پرداخت سپرده معافند.

مشکلات دیگری نیز برای متقاضیان وجود دارد از جمله ارائه مفاسح حساب مالیاتی، گواهی مبنی بر نداشتن چک برگشتی، ارزیابی وثیقه مدارک مبنی بر فروش کالا و مدارک دیگری که مورد نیاز بانکهاست، که موجب شده است پروسه اخذ وام بسیار طولانی و پیچیده شود. مشکلی که در سیستم بانکی کشور، عمومیت دارد. عدم سرعت و کارایی در این بخش در واقع مضاعف شده است.

۲.۴. منابع بانک توسعه صادرات

منابع این بانک شامل سرمایه اولیه، سپرده‌های متقاضیان، ارز تنخواه صادراتی و بخشی از مانده تسهیلات اعتباری صادرکنندگان است.

سرمایه بانک ۱۰۰ میلیارد ریال است که ۵ بانک تجاری، هر یک به سهم مساوی به نیابت از طرف دولت آن را تامین کرده‌اند. بانکهای سرمایه‌گذار عبارتند از: بانکهای ملی ایران، صادرات، تجارت، ملت و سپه. واضح است که سرمایه اولیه بیشتر به هزینه‌های تاسیس، ساختمان و اثاثه و این قبیل موارد اختصاص یافته است. و از آنجا که بانکهای توسعه‌ای، نمی‌توانند موفقیتی در جذب سپرده‌های مردم داشته باشند مطمئناً میزان سپرده‌های بانک توسعه صادرات بسیار ناچیز است. در برنامه اول حدود یک چهارم از ارزی که قادر بود به صورت ارز تنخواه گردان در اختیار صادرکنندگان قرار گیرد، به بانک توسعه صادرات داده شد

(کل این مبلغ ۳۹۰ میلیون دلار تعیین شده بود).

همچنین در شهریور ۱۳۷۳ بعنوان یک سیاست، مقرر شد سهمی از اعتبارات بخش صادرات (۸/۵ درصد رشد مانده کل اعتبارات) به بانک توسعه صادرات داده شود. بهر صورت مشکل کمبود منابع مالی، بخصوص منابع ارزی بانک همچنان به قوت خود باقی است. عملکرد اعتباری بانک در سال ۱۳۷۴، کمتر از ۴۲/۵ درصد میزان پیش بینی شده بود در بخش کشاورزی تنها ۵۱ درصد اعتبارات پیش بینی شده پرداخت شده است. در حالی که کاهش صادرات فرآورده های کشاورزی در سال مزبور تنها حدود ۲ درصد بوده است. میزان اعتبارات بانک توسعه صادرات به این گروه بیش از ۲۵ درصد کاهش یافته است. جدول ۷ مقایسه عملکرد با برنامه پیشبینی شده تسهیلات اعطایی بانک توسعه صادرات را در سال ۱۳۷۴ نشان می دهد:

جدول ۷. مقایسه عملکرد با برنامه پیش بینی شده تسهیلات اعتباری بانک توسعه صادرات ۱۳۷۴

نوع کالا	عملکرد ۱۳۷۳	سهم درصد	پیش بینی ۱۳۷۴	سهم درصد	عملکرد ۱۳۷۴	تحقق درصد
کالاهای صنعتی	۷۵/۹	۵۱	۱۵۸/۲	۴۶	۶۲/۷	۴۰
کالاهای کشاورزی	۲۳/۵	۲۹	۶۴/۱	۱۹	۳۳	۵۲
کالاهای معدنی	۵/۴	۳/۶	۸۸/۳	۲۶	۲۶/۷	۳۰
فروش و صنایع دستی	۲۴/۶	۱۶/۴	۳۰/۶	۹	۲۲/۶	۷۴
	۱۴۹/۴	۱۰۰	۳۴۱/۲	۱۰۰	۱۴۵	۴۲/۵

ماخذ: بانک توسعه صادرات ایران - اداره تسهیلات

نکته قابل تامل در این جدول، برنامه ریزی بانک در جهت کاهش سهم اعتبارات کالاهای کشاورزی از ۲۹٪ در سال ۷۳ به ۱۹٪ در سال ۷۴ است. سهم این گروه در عملکرد ۷۴ به ۲۳٪ کل کاهش یافته است. برنامه سال ۷۵ بانک توسعه صادرات اعطای تسهیلات اعتباری برای صدور ۲۰۰ میلیون دلار کالا است. برای این منظور منابعی حدود ۳۶ میلیارد تومان مورد نیاز

سرمایه‌گذاری و اعتبارات بانکی...

است که بانک مزبور با کسری منابع معادل ۱۷ میلیارد تومان مواجه است (نقل از اظهارات آقای محمدرضا طباطبائی عضو هیئت مدیره بانک).

۳.۴. شرکت بیمه صادرات و سرمایه‌گذاری

وظیفه و کار اصلی این شرکت، بیمه صادرات است، که صادرکننده را در مقابل عدم پرداخت به دلیل ریسک‌های سیاسی یا اقتصادی پوشش می‌دهد. عنوان سرمایه‌گذاری نیز مربوط به بیمه سرمایه‌گذاری‌ها در خارج و یا داخل می‌باشد. حق بیمه بستگی به کشور مقصد کالا و نحوه پرداخت دارد و بین حداقل $2/0$ درصد تا حداکثر ۷ درصد نوسان دارد. تنها متقاضیانی می‌توانند از بیمه استفاده کنند که از طریق سیستم بانکی اقدام کرده باشند.

این شرکت از اواخر سال ۱۳۷۳ فعالیت خود را آغاز کرده است و حدود ۳۰ الی ۳۵ فقره بیمه‌نامه تاکنون صادر شده است. شرکت‌های بیمه و بانک‌های تجاری و بانک توسعه صادرات سهامدار این شرکت می‌باشند سرمایه شرکت ۲۰۰۰ میلیون ریال است. این شرکت فاقد منابع ارزی است.

۴.۴. صندوق ضمانت صادرات

این صندوق در سال ۱۳۵۲ تاسیس و بعد از انقلاب در مرکز توسعه صادرات ایران ادغام شد. هدف از فعال نمودن این صندوق در سال‌های اخیر حمایت درآمدهای ارزی صادرکنندگان از طریق ارائه تضمین برای وصول مطالباتشان می‌باشد. همچنین صندوق ضمانت صادرات برای صادرکنندگانی که جهت دریافت تسهیلات به بانکها مراجعه می‌کنند تضمین نامه صادر می‌کند. این صندوق در مقابل اخذ کارمزد، ضمانت‌نامه برای صادرکنندگان صادر می‌کند که بانکها می‌توانند آنرا بعنوان وثیقه قبول کنند. طبق روال ضمانت‌نامه‌ها حداکثر معادل ۷۰ درصد ارزش کالای صادراتی است و مشکل متقاضی را در سپردن وثیقه به بانک حل نمی‌کند (برای ۳۰ درصد مابقی).

صندوق ضمانت صادرات، صادرکنندگان کالاها و خدمات را در قبال خطرات زیر تحت پوشش قرار می‌دهد:

۱. ورشکستگی یا اعسار خریدار
  ۲. استنکاف خریدار از قبول خدمات یا کالاهای صادر شده
  ۳. خودداری خریدار از پرداخت برات و یا بهای کالا و خدمات در سررسید
  ۴. اعمال سیاستهای مربوط به محدودیت‌های وارداتی و ارزی کشور خریدار
  ۵. بروز جنگ یا حالت جنگی
  ۶. تیره شدن یا قطع رابطه سیاسی با کشور خریدار
  ۷. اعمال سیاستهای اقتصادی که موجب مسدود شدن مطالبات صادرکنندگان شود
  ۸. سلب مالکیت از خریدار کالا یا خدمت در خارج کشور
  ۹. سایر عوامل که خارج از حیطه اختیار صادرکننده‌اند.
- فعالیت این صندوق در حد صادرات بزرگ است که عمدتاً به واحدهای دولتی و یا نیمه دولتی مربوط می‌شود و صادرکنندگان کوچک از خدمات این صندوق چندان بهره‌مند نمیشوند.

۵.۴. شرکت‌های بیمه تجاری

نقش شرکت‌های بیمه در زمینه صادرات در حال حاضر بسیار ضعیف است. صندوق ضمانت صادرات و شرکت بیمه صادرات و سرمایه‌گذاری تنها خطراتی را پوشش میدهد که جنبه تجاری یا سیاسی داشته باشد. حال آنکه صادرات به پوشش‌های بیمه‌ای مبهمی مانند بیمه باربری، آتش سوزی، بیمه مهندسی برای پیمانکاران ایرانی نیز نیاز دارد. در این گونه موارد اغلب صادرکنندگان از خدمات شرکت‌های بیمه خارجی استفاده میکنند که علت اصلی آن تمایل به دریافت خسارت به ارز میباشد. در مورد بیمه‌های مهندسی نیز کارفرمایان محلی ترجیح میدهند که این امر به بیمه‌گران محلی و یا بیمه‌گران معتبر اروپایی سپرده شود.

۵. نارساییها و مشکلات

لازم به یادآوری است که اتخاذ هرگونه سیاست اعتباری در خصوص توسعه صادرات محصولات کشاورزی، مشروط به پیش شرطهایی است از این قبیل: داشتن زیرساختهای ضروری شامل حمل و نقل زمینی، دریایی و هوایی مناسب صنایع تکمیلی، بسته‌بندی، انبار،

سردخانه، پایانه‌های صادراتی که قابلیت پذیرش کالا و ترخیص سریع داشته باشند، خدمات گمرکی، بانکی و بیمه و نیز کلیه مواردی که به آنها باید بصورت یک سیستم (Package) نگاه کرد. مشکلات مهم در مورد اعطای انواع تسهیلات بانکی به صادرکنندگان، در جهت صادرات غیرنفتی بطور اعم و صادرات فرآورده‌های کشاورزی، بطور اخص بشرح زیر میباشد:

۱.۵. نداشتن تجربه و سابقه در این زمینه. در مورد واردات، سیستم بانکی ما مشکلی ندارد، چون کشور ما همواره واردکننده بوده است؛ لیکن در مورد صادرات نیاز به آموزش و تجربه است.

۲.۵. بانکداری داخلی در کشور، با قانون جدید عملیات بانکداری بدون ربا انطباق داده شده و طی سالها تجربه، مشکلات و مسائل آن به تدریج حل شده است اما در مورد صادرات، بانکداری نوین باید بکار گرفته شود. روشهای جدید را باید بتدریج تجربه کنیم و مشکلات را حل نماییم. بعنوان مثال باید بتوانیم برای صادرکننده اعتبار اسنادی باز کنیم. تا بتواند زودتر از موعد خریدار، پولش را دریافت کند. این کار در بانک توسعه صادرات بصورت عقد خرید دین قابل اجر است. (بانک مرکزی استفاده از این عقد را محدود و در مواردی ممنوع کرده است)

۳.۵. اتخاذ سیاست‌های انقباضی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، با توجه به اهداف کلان برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور، به زیان بانکهای توسعه‌ای و متقاضیان آنهاست. این بانکها، بانکهای تخصصی هستند که دستزسی کامل و کافی به سپرده‌ها و پس اندازهای مردم ندارند. در این مورد تجربه نشان داده است که حتی با گسترش شعبات، این بانکها توان رقابت با بانکهای تجاری را در زمینه تجهیز منابع ندارند. و اصولاً در همه کشورها دولت از بانکهای توسعه‌ای حمایت می‌کند زیرا آنها اهداف دولت را در زمینه‌های مختلف پیش می‌برند.

۴.۵. در تعیین سیاستهای اعتباری (قبل از سال ۱۳۷۴) سهم بخش صادرات از اعتبارات سیستم بانکی کشور بطور مشخص تعیین نمی‌گردید. در سال ۱۳۷۴ مقرر شد که ۸/۵٪ از ۱۲/۵٪ سهم اعتبارات بازرگانی و خدمات به صادرات اختصاص یابد، لیکن در عمل بانکها نتوانستند این میزان را پرداخت نمایند.

۵.۵. بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های صادره از طرف بانک مرکزی، مکانیزم‌های نظارتی و کنترلی ندارند. بعنوان مثال در بخش صادرات در سال ۱۳۷۴ بجای ۸/۵٪ طبق برآورد حداکثر

۵٪ رشد مانده پرداخت شده است.

۶.۵. سوبسید نرخ برای اعتبارات صادراتی با توجه به سایر هزینه‌های اعتبار (بیمه و ضمانتنامه) کافی نمی‌باشد. همچنین مدت زمان برگشت اعتبار، بخصوص برای کالاهای کشاورزی (۶ ماه) کوتاه است. در برخی از کشورها که سیاست تشویق صادرات دارند، مانند ترکیه علیرغم نرخ بهره ۱۰۰٪، مهلت بازپرداخت تا دو سال تعیین شده است. در این شرایط صادرکننده می‌تواند اعتبارات دریافتی را تا انقضای مهلت نگهداری و صرف امور تولید و بازرگانی خود نماید.

۷.۵. هماهنگی لازم بین سازمانها و نهادهای مختلف که در زمینه صادرات فعال می‌باشند، وجود ندارد. بعنوان مثال در صنایع غذایی کشور وزارت بازرگانی، صنایع، کشاورزی، کار، امور اقتصاد و دارایی و بانک مرکزی هر یک به نحوی با این صنعت مربوط هستند و یک سیاست هماهنگ وجود ندارد. در امور بانکی و خدمات بیمه‌ای نیز بین بانکها و بیمه‌های تجاری همچنین بانک توسعه صادرات، بانک مرکزی، صندوق ضمانت صادرات و سایر نهادها، هماهنگی لازم وجود ندارد.

۶. پیشنهادها

۱.۶. تشویق سرمایه‌گذاری در جهت ایجاد صنایع غذایی و تکمیلی بمنظور صادرات فرآورده‌های کشاورزی با کیفیت بالا و رعایت استانداردهای بین‌المللی در بسته‌بندی و سایر کیفیتها. بمنظور مشارکت بخش خصوصی در این زمینه ضروریست سیستم بانکی کشور سیاستهای تشویقی خاصی (استفاده از سوبسید نرخ وام، افزایش سهم شرکت بانکی و سایر حمایت‌های دولتی مانند تضمین و تعهد برگشت وام) را بکار گیرد.

۲.۶. تعیین سقف اعتباری بانکها در این بخش در حال حاضر در بخش صنعت انجام می‌گیرد و متولیان بخش کشاورزی در این مورد دخالتی ندارند. پیشنهاد میشود هماهنگی لازم بین دو وزارتخانه مزبور بعمل آید.

۳.۶. بانکها موظف شوند که آمار تسهیلات اعتباری صادراتی را در مورد گروه‌های کالاهای مختلف (فرآورده‌های کشاورزی، صنایع غذایی و تکمیلی و ...) بصورت تفکیک شده

از سایر زیربخشها تهیه و انتشار دهند تا کمبودها و مشکلات اعتباری آشکار گردد.

۴.۶. برای اعتبارات صادراتی، سقف اعتباری مشخص از کل مانده اعتبارات تعیین و سهم هر یک از بانکها به آنها ابلاغ گردد. بانک مرکزی با کنترل ماهانه وضعیت اعتبارات بانکها در بخشهای مختلف در صورت عدم جذب اعتبارات، منابع استفاده نشده در بخش صادرات را به بانک توسعه صادرات ایران انتقال دهد تا به این ترتیب مانع استفاده آن در سایر بخشها شود. همین مکانیزم را میتوان در مورد اعتبارات کشاورزی بکار گرفت.

۵.۶. افزایش منابع و اعتبارات بانک توسعه صادرات، در صورت پرداخت ۵۰٪ از تسهیلات صادراتی توسط بانک توسعه صادرات، سیستم بانکی کشور در سال ۱۳۷۳ حدود ۳۰۰ میلیارد ریال و در سال ۱۳۷۴ حدود ۲۹۰ میلیارد ریال اعتبار صادراتی پرداخت کرده است، در حالیکه طبق برنامه با در نظر گرفتن رشد ۸/۵٪ برای مانده اعتبار، بانکها موظف بودند در سال ۱۳۷۴ حدود ۵۶۰ میلیارد ریال اعتبار صادراتی در اختیار متقاضیان قرار دهند. شایان توجه است که اعتبارات صادراتی بانکها در سال ۱۳۷۳، تنها حدود ۲/۲۵٪ ارزش صادرات غیرنفتی کشور بوده است. در مورد کالاهای کشاورزی این نسبت به ۱/۵٪ کاهش میباشد. حال اگر بعنوان یک هدف در نظر باشد که ۲۰٪ از حجم صادرات کشور تحت پوشش اعتباری قرار گیرد (وضعیت سال ۱۳۵۴)، در سالهای اجرای برنامه دوم به ۸۱۰۰ میلیارد ریال اعتبار با در نظر گرفتن متوسط دوره شش ماهه برگشت وام نیاز خواهد بود.

۶.۶. اعمال نرخهای ترجیحی موثر برای صادرات فرآورده‌های کشاورزی این تفاوت نرخها باید در حدی باشد که با توجه به نرخ تورم و ثابت بودن نرخ ارز جذابیت لازم برای صادر کنندگان داشته باشد. در حال حاضر نرخ ۱۱۸ درصد صادرات با در نظر گرفتن کارمزد صندوق ضمانت یا شرکت بیمه صادرات و سرمایه‌گذاری و سایر هزینه‌های وام در حد نرخ وام در سایر فعالیتهای بازرگانی است. اگر صنایع غذایی و تکمیلی را بتوان به بخش کشاورزی مربوط دانست، اعتبارات این بخش نیز میتواند از سوی ۱۰ درصد دولت برای وامهای کشاورزی بهره‌مند شود.

۷.۶. سهم شرکتها بانکها در اعتبارات صادراتی از ۶۰ درصد به ۸۰ درصد افزایش یابد. این نسبت در کشورهایی که سیاست تشویق صادرات دارند (مثلاً ترکیه) حدود ۹۰ درصد است

و با نرخهای ترجیحی پرداخت میگردد.

۸.۶. با توجه به سیاست تثبیت نرخ ارز که از طرف بسیاری از صادرکنندگان مانع اصلی توسعه صادرات قلمداد میشود، توصیه میشود از روشهای تشویقی دیگر مانند طولانی کردن مدت برگشت ارز، بخشودگی درصد قابل توجهی از میزان برگشت ارز به نفع صادرکنندگان، تعدیل در ارزیابی کالاهای صادراتی (نظیر فرش دستباف) استفاده شود.

۹.۶. بمنظور ایجاد هماهنگی های لازم و سرعت بخشیدن به خدمات بانکی و بیمه و بازاریابی در امر صادرات توصیه میشود کلیه امور صادرکنندگان در یک سازمان و تحت نظارت یک مدیریت انجام گیرد و آئین نامه ها و دستورالعمل ها و بخشنامه ساده و روشن و واقعاً در جهت تسهیل و تشویق صادرات باشد.

۱۰.۶. گسترش خدمات بانک توسعه صادرات در زمینه صدور تضمین نامه برای سایر بانکها و موسسات اعتباری بنفع صادرکنندگان و تولیدکنندگان کالای صادراتی و ارائه خدمات در زمینه بازاریابی و سایر خدمات اطلاعاتی به صادرکنندگان و صدور ضمانت نامه های صادراتی جهت پیمانکاران.